

Nico Riemersma

Het Lucasevangelie onder de loep
Opbouw, stijl en theologie

Uitgeverij Skandalon
Middelburg 2018

ISBN: 978-94-92183-68-2
310 pagina's
€ 35

Woord vooraf

Met veel voldoening presenteer ik in deze bundel een aantal studies over het Lucasevangelie, een bijbelboek dat mij de afgelopen jaren zeer dierbaar is geworden. Sommige van deze studies zijn meer thematisch van karakter. In de andere hoofdstukken staan afzonderlijke perikopen centraal.

Deze studies hebben het volgende gemeen: overal pas ik de exegetische methode van ‘close reading’ toe. Nauwgezet lezen – waarbij elk element, klein of groot, van de tekst ertoe doet – levert namelijk heel wat op: het leidt de lezer naar een dieper inzicht in de tekst. Naast het precieze lezen op woord- en zinsniveau kijk ik naar de opbouw van de tekst, zowel van een perikoop als van grotere verhaaleenheden, en breng ik de verhaalstructuren en hun samenhang zorgvuldig in kaart. Als zich kleine of grotere duidingsproblemen voordoen, word ik daar als exegeet bijzonder door uitgedaagd, helemaal als er in het Lucasonderzoek flink is geworsteld en er al allerlei mogelijke oplossingen zijn aangedragen. De literaire structuur van de tekst, ontdekte ik, blijkt dan vaak een uitstekend hulpmiddel om tot een oplossing te komen.

De negentien hoofdstukken van dit boek zijn zoveel mogelijk gerangschikt naar de volgorde die Lucas zelf kent. Verspreid over het boek zijn acht thematische studies opgenomen. In deze thematische studies wordt een aantal keren ook ingegaan op Handelingen, het andere bijbelboek van Lucas, en wel wanneer het thema heel specifiek in dit tweede deel van het lucaanse dubbelwerk aan de orde komt.

Dit boek start met een onderzoek naar hoe Lucas zijn evangelie heeft opgebouwd (hoofdstuk 1). Drie studies bespreken de figuur van Johannes de Doper (hoofdstuk 2, 11, 12). In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de parallel tussen Johannes en Jezus in 1,5-2,52 en de structuur van Lucas 1-2. In hoofdstuk 11 onderzoek ik de rol van Johannes de Doper in het hele Lucasevangelie. Hoofdstuk 12 bespreekt de verbinding die Lucas legt tussen Johannes en Elia alsook tussen Jezus en Elia. De centrale vraag in deze hoofdstukken is: wat wil Lucas met deze parallellen?

De overige vier thematische studies gaan over de satan/duivel (hoofdstuk 5), de navolging (hoofdstuk 13), de barmhartigheid (hoofdstuk 15) en het reismotief (hoofdstuk 16) in Lucas-Handelingen. Deze studies willen vooral het veld schetsen waarin het thema optreedt, en met uitzondering van hoofdstuk 16 gaan ze ook op een specifieke perikoop in.

In de studie over de satan/duivel is dat Lucas 4,1-13, waarin Jezus drie keer door de duivel wordt verzocht. Ik heb speciale aandacht voor de tweede verzoeking, waarin het gaat over de macht en heerlijkheid van alle koninkrijken van de wereld. Deze verzoeking intrigeert me, omdat hier mogelijk zich iets van verzet tegen het Romeinse Rijk manifesteert.

De studie over de navolging loopt uit op een onderzoek naar een uitspraak van Jezus over de roeping en navolging, gedaan direct na de lijdensaankondiging (Lucas 9,23vv.). In 9,23-27 lijkt zich iets van een tweede roepingsmoment te manifesteren.

De studie over de barmhartigheid eindigt met aandacht voor de gelijkenis van de Samaritaan, in wie *Gods* ontferming zichtbaar wordt (10,30-37), terwijl dit verhaal meestal genoemd wordt als voorbeeld van *menselijke* ontferming.

In de andere elf hoofdstukken staan perikopen centraal. Zo gaat hoofdstuk 3 over Lucas 2,40-52, het verhaal van de twaalfjarige Jezus in de tempel. Het is vooral de vertaling van vers 49 waar de aandacht naar uitgaat. Hoofdstuk 4 gaat over Lucas 3,21-22, het verhaal van Jezus' doop, dat ik zou willen beschouwen als het begin van Jezus' optreden, terwijl dat meestal gezegd wordt van Lucas 4,16-30, het verhaal van Jezus in de synagoge van Nazaret. Deze twee perikopen (2,40-52 en 3,21-22) staan in zoverre met elkaar in relatie dat Jezus in de ene perikoop God ‘mijn Vader’ noemt, waar in de andere perikoop God Jezus aanspreekt met ‘mijn zoon’.

De hoofdstukken 6, 7, 8, 9 en 10 gaan over drie perikopen uit Lucas 7, namelijk: 7,1-10, 7,11-17 en 7,18-23. Dat die nauw met elkaar in verband staan, heb ik in mijn proefschrift laten zien. Hier schenk ik aan deze perikopen afzonderlijk aandacht. In hoofdstuk 6 ga ik in op Lucas 7,1-10, een wonderverhaal, waarin verteld wordt dat Jezus op afstand een slaaf van een heidense centurio geneest. In hoofdstuk 7 wordt eerst een vertaalkwestie van Lucas 7,11-17, het eerste dodenopwekkingsverhaal in Lucas-Handelingen, uitgewerkt. In hoofdstuk 8 ben ik geconcentreerd op de structuur van deze passage; bijzondere aandacht heb ik voor de relatie tussen Jezus, de moeder en haar zoon. In hoofdstuk 9 ligt de focus op Lucas 7,16, de verheerlijking, waarin de aanwezigen het gebeuren rond de zoon en zijn moeder duiden. In hoofdstuk 10 bespreek ik Lucas 7,18-23, met daarin de vraag ‘Bent u degene die komen zou of moeten we op een ander wachten?’ Johannes komt daarmee terug op zijn aankondiging dat iemand zou komen die sterker is dan hij (3,1-20).

Als vervolg op hoofdstuk 13 waarin het eerste deel van Lucas 9,23-27 wordt besproken (een hoofdstuk dat ik rangschikte onder ‘thematische studies’, zie aldaar), bestudeer ik in hoofdstuk 14 het lastige slotvers van deze passage: ‘Maar ik zeg u waarachtig: “Er zijn enkelen van degenen die hier staan die de dood geenszins zullen smaken tot zij het koninkrijk van God gezien hebben”’ (9,27).

In de hoofdstukken 17, 18 en 19 staan drie perikopen uit Lucas 18 centraal: twee gelijkenissen, die van de vasthoudende weduwe ten opzichte van een rechter (18,1-8) met daarin het moeilijk te verstane vers 7c, en de bekende gelijkenis van de farizeeër en de tollenaar (18,9-14), waarin een paulinisch thema aan de orde komt: de rechtvaardiging van de zondaar. Het is vooral Jezus’ slotuitspraak die voorwerp is van veel discussie. En ten slotte het wonderverhaal van een blinde die zicht krijgt op de weg waardoor hij Jezus kan volgen (18,35-43). De centrale vraag van dat hoofdstuk is hoe de blindheid hier moet worden begrepen.

De meeste hoofdstukken in dit boek zijn bewerkte versies van eerder verschenen artikelen in *Interpretatie, Schrift, Kerk en Theologie, Met Andere Woorden, Collationes* en het themanummer over Lucas en Handelingen in de serie van *Amsterdamse Cahiers voor de Bijbel en zijn Tradities*. Het eerste hoofdstuk is een bewerking en aanvulling van hoofdstuk 5, paragraaf 2 van mijn proefschrift. Zie de verantwoording achterin voor een compleet overzicht. Al deze artikelen hebben een lichte of sterke bewerking ondergaan. Bovendien bevatten de meeste artikelen nu een groter notenapparaat. Drie hoofdstukken (hoofdstuk 9, 11 en 15) in dit boek zijn geheel nieuw.

Ik zeg Albert Ronhaar en Tewin van den Bergh van Uitgeverij Skandalon hartelijk dank voor de verleende assistentie bij de voorbereiding van dit boek.

Den Haag, april 2018
Nico Riemersma

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF.....	5
HOOFDSTUK 1 DE MACROSTRUCTUUR VAN HET LUCASEVANGELIE.....	15
1. Uitgangspunt.....	16
2. Eerste deel (1,5-2,52).....	19
3. Tweede deel (3,1-24,53).....	21
4. Opbouw van het Lucasevangelie	26
Appendix.....	29
HOOFDSTUK 2 DE STRUCTUUR VAN DE OUVERTURE (LUCAS 1-2)	37
1. Afbakening.....	37
2. Structuur van Lucas 1-2.....	38
3. Parallellie en <i>synkrisis</i>	41
4. Johannes en Jezus.....	45
5. Voorstel voor leesrooster in Advent.....	48
HOOFDSTUK 3 ONBEGRIIP OVER JEZUS' EERSTE WOORDEN (LUCAS 2,40-52)	50
1. In de context van wijsheid en begrip.....	51
2. Familie	52
3. Structuur van Lucas 2,41-51	52
4. Zoeken en vinden.....	53
5. Woordenwisseling tussen moeder en kind	53
6. Lucas 2,49 in vertaling.....	54
7. Problemen	55
8. Vertaling van Lucas 2,40-52	57
9. Onbegrip	58
HOOFDSTUK 4 HET BEGIN VAN JEZUS' OPTREDEN (LUCAS 3,21-22).....	60
1. Complexe syntaxis	60
2. Structuur en vertaling van Lucas 3,21-22.....	62
3. Doop (A) – Stem (A')	63
4. Gebed (B) – Heilige Geest (B').....	64
5. Lucas 3,21-22 in relatie tot 3,1-20	64
6. Genre van Lucas 3,21-22	66
7. Lucas 3,21-22 als onderdeel van 3,21-4,1a	67
8. Structuur van 3,21-4,1a.....	67
9. Lucas 3,21-4,1a als het begin van 3,21-4,44	68
10. Relatie tussen 3,21-4,1a en 4,15-30	70
HOOFDSTUK 5 DE DUIVEL/SATAN IN LUCAS-HANDELINGEN	72
1. Duivel en satan.....	72
2. Duivel en bedrog.....	73
3. Satan en leugen	74
4. Misleiden, verleiden en beproeven.....	74

5. Drie verzoeken (Lucas 4,1b-14a).....	75
6. Structuur van Lucas 4,1b-14a.....	76
7. De keizer in Rome en de duivel	77
8. De satan en de heilige Geest	79
9. Balans.....	80
HOOFDSTUK 6 ‘SPREEK MET EEN WOORD EN MIJN KIND MOET GENEZEN’ (LUCAS 7,1-10).....	82
1. VERTALING VAN LUCAS 7,1-10.....	83
2. Plaats van Lucas 7,1-10 in de context	84
3. Structuur van Lucas 7,1-10	86
4. Slaaf, zoon, liefdesknaap?.....	90
5. Onder gezag geplaatst?.....	91
6. Verlangde afstand tussen jood en heiden?.....	94
7. Ontbrekend heilswoord?	95
8. Belangrijkste betekenislijnen	97
9. Rolmodel.....	101
HOOFDSTUK 7 ‘JONGEMAN, IK ZEG JE: “ONTWAAK”’ (LUCAS 7,14).....	103
1. Duiding en betekenis.....	103
2. Relatie tussen oproep en uitvoering	105
3. Slapen en ontwaken	106
4. Context van Lucas 7.....	106
5. Conclusie	107
HOOFDSTUK 8 DE DODENOPWEKKING ALS DAAD VAN COMPASSIE (LUCAS 7,11-17)	108
1. Vertaling van Lucas 7,11-17	109
2. Structuur van Lucas 7,11-16+17	110
3. Twee scharniermomenten	111
4. Opwekking van de dode.....	112
5. Moeder en zoon.....	113
6. In de poort wordt recht gedaan.....	113
7. Geen reactie	114
8. De dodenopwekking als daad van compassie.....	115
HOOFDSTUK 9 DE DODENOPWEKKING ALS METAFOOR (LUCAS 7,16).....	116
1. Twee uitspraken	116
2. ‘Een groot profeet is onder ons opgewekt’	119
3. ‘God heeft naar zijn volk omgezien’	123
4. Conclusie	124
HOOFDSTUK 10 DE VRAAG VAN JOHANNES DE DOPER (LUCAS 7,18-23).....	125
1. Vertalingen van 7,19.20	125
2. Vertaling van Lucas 7,18-23	127
3. Structuur van Lucas 7,18-23	127
4. Aanleiding van de vraag.....	128
5. ‘Bent u degene die zou komen ...?’ (7,19.20).....	128

6. 'Hij die sterker is dan ik komt' (3,16)	129
7. Reden van de vraag	130
8. Antwoord van Jezus	134
9. Gelukkige mensen	134
10. Laatste woorden van Johannes	135
HOOFDSTUK 11 JOHANNES DE DOPER IN HET LUCASEVANGELIE	136
1. Johannes de Doper in het Marcusevangelie	137
2. Verwerking door Lucas	139
3. Een verhaal met onderbrekingen	141
4. Maar toch ook een doorlopend verhaal	145
5. Evaluatie door Jezus van Johannes de Doper	146
6. Parallellie	147
7. Overtreffend parallellisme?	151
8. Parallelae vitae	153
9. Balans	154
HOOFDSTUK 12 ELIA, JOHANNES EN JEZUS	156
1. Elia	157
2. Johannes de Doper en Elia	158
3. Jezus en Elia	160
4. Johannes de Doper-Elia en Jezus-Elia	166
HOOFDSTUK 13 'INDIEN IEMAND ACHTER MIJ WIL KOMEN' (LUCAS 9,23-27)	167
1. 'Volg mij' (Lucas 5,27)	167
2. 'Indien iemand achter mij wil komen' (Lucas 9,23-27)	168
3. Tot leerlingen en menigte	169
4. Moeten en willen	169
5. Twee navolgingsmomenten	170
6. Compositie	171
7. Abraham	172
HOOFDSTUK 14 '... TOT ZIJ HET KONINKRIJK VAN GOD GEZIEN HEBBEN' (LUCAS 9,27)	173
1. Van verheerlijking tot wederkomst	173
2. Komen in heerlijkheid	175
3. In de heerlijkheid	177
4. Context van Lucas 9,27	178
5. Lucas 9,27	178
HOOFDSTUK 15 'BARMHARTIGHEID' IN LUCAS-HANDELINGEN	182
1. 'Barmhartigheid' in Tanach/LXX	183
2. Eerste verkenning in Lucas-Handelingen	185
3. De woordgroep 'ontferming'	189
4. De woordgroep 'barmhartigheid'	199
5. Het ultieme verhaal over ontferming	200
6. Conclusies	202

HOOFDSTUK 16 HET WOORD DAT MENSEN DOET REIZEN	205
1. Het semantisch veld van de beweging.....	205
2. De antieke reiziger	206
3. Reizen is niet zonder gevaar.....	207
4. De zeereis als koerswijziging	208
5. Het reisverhaal	209
6. Reizen als structurerend principe	211
7. Reizen door Galilea.....	211
8. De weg	212
9. De functie van het reismotief	213
HOOFDSTUK 17 ‘... EN HIJ IS LANKMOEDIG JEGENS HEN’ (LUCAS 18,1-8).....	214
1. Vertaling van Lucas 18,1-8.....	215
2. Twee delen: gelijkenis en toepassing	216
3. Gelijkenis	217
4. Structuur van Lucas 18,2-5.....	220
5. Toepassing	221
6. Structuur van Lucas 18,6-8	222
7. Samenhang in Lucas 18,1-8	224
8. Vertalingen van καὶ μακροθυμεῖ ἐπ’ αὐτοῖς (Lucas 18,7c).....	226
9. Oplossingen voor de problemen in 18,7.....	228
10. ‘... en Hij is lankmoedig jegens hen’	230
11. Het eerste deel van de gelijkenis en de toepassing	233
12. Het tweede deel van de gelijkenis en de toepassing	234
13. Conclusie.....	234
HOOFDSTUK 18 DE RECHTVAARDIGING VAN DE ZONDAAR (LUCAS 18,9-14).....	235
1. Vertaling van Lucas 18,9-14	236
2. Plaats van Lucas 18,9-14 in de context	237
3. Relatie tussen 18,1-8 en 18,9-14	237
4. Structuur van Lucas 18,9-14	238
5. De aanleiding voor de gelijkenis (v. 9)	239
6. De gelijkenis (vv. 10-13).....	240
7. Slotconclusie (v. 14)	243
8. Het oordeel (v. 14b)	243
9. De reden voor het oordeel (v. 14c-d)	245
10. De strekking van de parabel	246
11. ‘Example story’ of ‘agonistic story’	248
HOOFDSTUK 19 EEN BLINDE DIE ZICHT KRIJGT OP DE WEG (LUCAS 18,35-43)	249
1. Tekstafbakening	250
2. Vertaling van Lucas 18,35-43	251
3. Betekenislijnen van Lucas 18,35-43	252
4. Lucas 18,35-43 als begin van 18,35-19,28.....	252
5. Verbinding met 17,11-18,34	254

6. Twee fasen	257
7. Teksteenheid	257
8. Vier transformaties.....	264
9. Inzicht en zicht.....	266
VERANTWOORDING	268
BIBLIOGRAFIE	271
AUTEURSREGISTER	291
REGISTER VAN BIJBELPLAATSEN	299